

Г.М. МУЗИЧУК¹, А.С. ДОРОШЕНКО²

¹ Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
Україна, 01601 м. Київ, вул. Терещенківська, 2

² Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязевська, 1

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ М.П. ЯЩЕНКА, ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО КВІТНИКАРСТВА ТА ФОРМУВАННІ НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІНТРОДУКЦІЇ І СЕЛЕКЦІЇ КВІТНИКОВО-ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ

Проаналізовано результати наукової діяльності кандидата біологічних наук, одного з найвидатніших українських учених у галузі інтродукції та селекції квітниково-декоративних рослин Миколи Петровича Ященка. Дано оцінку основним його науковим роботам, визначена їх значущість для розвитку вітчизняного квітництва та сучасних і майбутніх досліджень.

Кандидат біологічних наук Микола Петрович Яценко — видатний український учений у галузі інтродукції та селекції квітниково-декоративних рослин, один із розробників фундаментальних напрямів наукових досліджень із квітниковими культурами, ініціатор науково-дослідних робіт із селекції цих рослин в Україні, відомий селекціонер сортів жоржини садової (*Dahlia × cultorum* Thorsr. et. Reis), які отримали світове визнання, розробник селекційних програм та співавтор оригінальних сортів гладіолуса гібридного (*Gladiolus hybridus hort.*).

Наукову діяльність М.П. Яценко розпочав одразу після закінчення Української сільськогосподарської академії (нині — Національний університет біоресурсів та природокористування) у 1960 р. у Центрально-

М.П. Яценко

му республіканському ботанічному саду АН УРСР (ЦРБС) на посаді молодшого наукового співробітника відділу квітниково-декоративних рослин. Цікавий збіг обставин, що супроводжував випускника при його працевлаштуванні. За розподілом М.П. Яценко мав працювати на Кіровоградській дослідній станції. Однокурсник, який отримав направлення в ЦРБС, довідавшись, що там його чекає заробітна плата в розмірі 60 рублів, запропонував Миколі Петровичу помінятися направленнями, на що той погодився.

Коли він приступив до роботи в ЦРБС, було висунуте загальнодержавне гасло: "Місто повинне бути гарним, місту потрібні квіти!". Це стало однією із причин того, що молодому перспективному співробітникові запропонували займатися саме квітниковими рослинами, що відіграло дуже значну роль у його подальшому житті. Безсумнівно,

Микола Петрович, як наділена талантами людина, зміг би виявити свої яскраві здібності й у іншому місці. Але саме через збіг обставин він став займатися тим, що, як виявилось пізніше, було невід'ємною частиною його душі. Завдячуючи щасливому випадку, він з'явився там, де згодом зміг так блискуче виявити свій талант, створити еталонні речі, які стали орієнтирами для досягнень як його сучасників, так і нинішнього покоління науковців-квітникарів.

У 60-ті роки М.П. Яценко потрапив у колектив першопрохідців українського декоративного садівництва — відомих учених, які закладали основи вітчизняного квітникарства, створювали колекційні фонди різних рослин та розпочинали перші наукові роботи з ними. Серед них були М.І. Орлов, К.Д. Харченко і тоді ще молодий, але вже досвідчений фахівець — Л.М. Яременко. Микола Петрович ретельно переймав досвід своїх учителів, освоював принципи інтродукційної роботи, із захопленням спочатку спільно зі старшими колегами [13], а потім — самостійно, розпочав вивчати жоржину садову (*D. × cultorum*), яку йому обрали як об'єкт для виконання досліджень за темою дисертаційної роботи, що була успішно захищена в 1970 р. [30]. У спадок Миколі Петровичу дістався унікальний на той час колекційний фонд цієї рослини, створений ученими Ф.С. Дудіком і К.Д. Харченко. Багаторічна робота з вивчення особливостей насінневого та вегетативного розмноження *D. × cultorum* в умовах Лісостепової зони за темою дисертації та паралельне дослідження біоморфологічних особливостей сортів і створених на їх основі гібридів [16, 17, 28] сформувавши Миколу Петровича як самостійного, вдумливого, серйозного вченого. Статті та дисертація, що були узагальненням результатів багатьох експериментальних досліджень із вивчення біології жоржин, продемонстрували вагомі досягнення молодого науковця, тому у 1971 р. його перевели на посаду старшого наукового співробітника.

Під час навчання в Українській сільськогосподарській академії М.П. Яценко спеціалізувався в лабораторії генетики та селекції, де займався модною на той час культурою — кукурудзою. Згодом, працюючи в ЦРБС серед науковців, які на тлі основних досліджень з інтродукції квітникових рослин розпочали практичну діяльність зі створення нових сортів квітникових культур, Микола Петрович намагався реалізувати закладені у студентські роки знання, що були вже багаторазово примножені під час першого десятиліття його роботи завдяки опрацюванню великої кількості спеціальної наукової літератури з генетики та селекції, яку М.П. Яценко ретельно аналізував паралельно з науковими джерелами з питань інтродукції та різних аспектів біології рослин, які були на той час основою його наукових досліджень. Створюючи нові гібриди *D. × cultorum*, він також долучився до захоплюючої, творчої, але поки що позапланової селекційної роботи, виконуючи яку, він зрозумів, що для того щоб до існуючого величезного багатства сортів жоржини додати щось дійсно нове з високим рівнем відмінності, потрібна серйозніша й глибша діяльність. Здійснюючи своє бажання широкого розгортання селекційних робіт на науковій основі та надання їм більш офіційного статусу, Микола Петрович наполегливо пропонував зробити їх одним із розділів теми наукових досліджень підрозділу. Саме з його ініціативи роботи із селекції нових сортів у відділі квітниково-декоративних рослин набули системного наукового звучання й були внесені до планів науково-дослідних робіт. Ця традиція, запроваджена Миколою Петровичем наприкінці 70-років ХХ ст., незмінно зберігалася в науковій роботі Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України й дійшла до наших днів. Як би не звучали назви тем наукових досліджень відділу квітниково-декоративних рослин: "Мобілізація і вивчення генофондів провідних квітниково-декоративних рослин з метою створення високодекоративних сортів" (1984–1988 рр., № державної реєстрації

0184U006958), "Інтродукційне сортовивчення і селекція квітничково-декоративних рослин" (1989–1993 рр., № 0294U000537), "Розширення генетичної бази квітничково-декоративних рослин шляхом інтродукції та селекції" (1994–1998 рр., № 0299U004067), "Вивчення світового біорізноманіття квітничково-декоративних рослин, їх інтродукція та селекція" (1999–2003 рр., № 0199U003057), "Збереження і збагачення генофонду квітничково-декоративних рослин шляхом інтродукції та селекції" (2004–2008 рр., № 0104U000385), питання селекції посідають чільне місце і завжди відображені в загальній назві поряд з інтродукцією.

Продовжуючи серйозно працювати над фаховою літературою з генетики й селекції, М.П. Яценко став єдиним у великому за чисельністю колективі відділу, хто дійсно на високому науковому рівні володів теоретичними питаннями в цій галузі. Його знання, поєднані з високими аналітичними здібностями, здатністю швидко узагальнювати дані та формулювати науково обґрунтовані висновки й пропозиції, дали йому змогу зайняти позиції лідера при вирішенні всіх питань наукової діяльності підрозділу, а особливо тих, які були пов'язані із селекцією.

На основі отриманих ним численних результатів вивчення біології цвітіння *D. × cultorum*, особливий інтерес серед яких становили матеріали експериментів із дослідження характеру прояву різних ознак при самозапиленні сортів [14, 27] та аналізу перших практичних результатів і багатого арсеналу теоретичних знань, Микола Петрович дійшов висновку, що потрібно спробувати застосувати методи інбридингу в селекції цієї культури, чого до нього у світі не робилося. У науковій літературі того часу взагалі не було відомостей про використання самозапилення в селекції *D. × cultorum*. Миколу Петровича, уже сформованого на той час фахівця, дуже цікавило, як може проявитися ефект гетерозису в цієї складної за походженням гібридної рослини. Очікуваними результатами запланованої серії робіт було створення сор-

тів *D. × cultorum* із різними строками цвітіння, з оригінальними за формою та забарвленням суцвіттями. Для цього М.П. Яценко вивчав отримані ним власні сіянці від схрещувань трьох найновіших на той час культиварів зарубіжної селекції, відібраних ним як батьківські форми. Ці немахрові сорти, обрані із сотень інших можливих кандидатів, хоч і не мали високої декоративності, однак привабили його наявністю пурпурового забарвлення листків. Тоді це було найвизначнішим досягненням світової селекції *D. × cultorum*. Але, на жаль, за даними зарубіжних джерел і на основі перших результатів власних досліджень виявилось, що генетично ознака пурпуровості листка пов'язана лише з пурпурово-ліловим (різних відтінків — від темного до світлого) кольором язичкових квіток, тобто гени цих ознак уважалися зчепленими. Однак Микола Петрович поставив собі за мету отримати те, що здавалося неможливим. Він прагнув поєднати пурпурове забарвлення листків із білим, жовтим та червоним кольорами суцвіття. Але це не була мрія утопіста, хоча, за логікою речей, могла б здаватися саме такою. Науковою підставою для постановки цих завдань стала... одна-єдина біла пелюстка язичкової квітки (названа пізніше маркерною ознакою), виявлена ним в одному з немахрових суцвіттів серед численного потомства інбредних сіянців із пурпуровими листками. Зробивши висновок, що ген цієї ознаки (біле забарвлення пелюсток) є у досить складному генетичному потенціалі пурпуроволистяних сортів і що він може проявитися на тлі пурпурових листків, учений, здійснивши серії насичуючих схрещувань і використавши кілька розроблених ним особисто та адаптованих для селекції *D. × cultorum* варіантів методу інбридингу, таки зумів отримати сіянець, який мав неймовірно поєднання ознак: пурпуроволистяність із білим забарвленням язичкових квіток у суцвітті. Попри те, що він був високорослим, мав немахрове суцвіття-кошик, це була не тільки сенсація в галузі селекції

жоржини, а й реальна підстава та доказ того, що плани Миколи Петровича — не фантастика. Хоча до їхньої реалізації лежав довгий шлях тривалої й кропіткої роботи. Слід було забезпечити теоретичне підґрунтя для подальших практичних кроків, що потребувало опрацювання величезної кількості літератури з генетики, селекції, фізіології та біохімії. Ще більших зусиль вимагала практична робота. Адже це десятки варіантів схрещувань, аналіз багатьох сотень сіянців для відбору одного чи кількох із поєднанням ознак, які в майбутньому, після багатьох ретельно спланованих схрещувань, дадуть бажаний результат за комплексом ознак. Потрібно було зробити відібрані сіянці, по-перше, махровими, а по-друге, низькорослими, оскільки ставилося завдання створення вітчизняних сортів, придатних для озеленення. Враховуючи те, що ймовірність появи бажаного поєднання ознак, згідно із зробленими селекціонером підрахунками, становила приблизно 1 : 1250, а технічних можливостей вирощувати сіянці в такій кількості, щоб серед них з'явилася бажана рослина зі 100% ймовірністю, не було, М.П. Яценко повинен був мати колосальну аналітичну здатність, високий рівень наукової інтуїції, щоб при аналізі селекційного матеріалу точно відібрати ті гібриди, у яких надалі поєднуються пурпуровий колір листків з відмінними від пурпурових забарвленнями суцвіть.

Результатом роботи став перший у світі сорт махрових пурпуроволистих червоноколірних жоржин 'Вічний Вогонь', який ознаменував собою переворот у селекції цієї культури та став улюбленцем не лише його автора, а й озеленювачів усього СРСР. Спочатку він заповнив квітники м. Києва, потім — інших міст України, а згодом набув популярності в Росії, країнах Прибалтики й навіть у республіках Середньої Азії. Пізніше, у 1987 році, цей сорт М.П. Яценка здобув найвищу нагороду — Велику золоту медаль на престижній всесвітній виставці квітів "Далія-87" (Dahlia-87) в Ерфурті

'Вічний Вогонь' — сорт М.П. Яценка, зареєстрований у 1978 р.

(Німеччина). Відпрацьований при його створенні метод селекції $D. \times cultorum$, оснований на близькоспорідненому переґапиленні з використанням маркерних ознак, надалі був застосований для отримання інших з 23 створених ним оригінальних сортів цієї рослини, серед яких і такі відомі, як 'Залп Аврори', 'Серце Данко', 'Журавушка', 'Флагман Революції', 'Звездний мір', 'Луноход', 'Веселі Терни', 'Астероїд', 'Рудана', 'Сполох' та ін.

Першими нагородами українських селекціонерів квітникових рослин за створені ними нові культивари були грамоти та дипломи Виставки досягнень народного господарства (ВДНГ) УРСР (Київ) та ВДНГ СРСР (Москва). У 1981 р. від ВДНГ СРСР отримано престижну всесоюзну нагороду — атестат першого ступеня за демонстрацію семи нових низькорослих сортів $D. \times cultorum$, створених у ЦРБС. Так само високо досягнення науковців ЦРБС були оцінені експертною комісією ВДНГ СРСР під час їхньої другої участі у виставці в 1985 р. Їх знову нагородили атестатом першого ступеня за демонстрацію сортів різних квітникових рослин, серед яких були 19 культиварів $D. \times cultorum$. Ці нагороди стали основою для майбутнього тріумфу

'Журавушка' — сорт М.П. Яценка, зареєстрований у 1981 р.

'Залп Аврори' — сорт М.П. Яценка, зареєстрований у 1984 р.

культиварів українських селекціонерів у міжнародному масштабі. Часто ініціатором і завжди найактивнішим організатором участі в численних вітчизняних та зарубіжних виставках був саме М.П. Яценко. Завдячуючи успіхам всесоюзного рівня, науковці з ЦРБС стали обов'язковими ек-

'Зв'язний Мір' — сорт М.П. Яценка, зареєстрований у 1985 р.

позиціонерами міжнародних виставок квітів, у яких брав участь СРСР, а пізніше — Україна. Сорти Миколи Петровича отримали серію міжнародних нагород — золотих, срібних, бронзових медалей, дипломів. У 90-х роках вони експонувалися на найпрестижніших міжнародних виставках у Нідерландах (Флоріада-92), Японії (Експо-90, Осака), Німеччині (Експо-93, Штутгарт) і всюди ставали призерами.

У 1985 р. М.П. Яценку була присуджена престижна премія ім. В.Я. Юр'єва АН УРСР за створення нових високодекоративних сортів квітникових рослин і впровадження їх у зелене будівництво республіки. Наступного року його наукова робота була відзначена ювілейною пам'ятною медаллю до 100-річчя з дня народження видатного вченого М.І. Вавілова.

Популярність створених Миколою Петровичем сортів *D. × cultorum* стала причиною привернення широкої уваги до його особи. До того ж він був вельми комунікабельним, задушевним у бесідах, джентльменом у поводженні з жінками, ерудованим і надзвичайно цікавим співрозмовником, якого можна було слухати годинами. Завдяки тодішнім ЗМІ М.П. Яценко став дуже відомою людиною, про яку багато писали саме як про селекціонера жоржин. Він був героєм багатьох нарисів, якому присвячу-

вали цілі шпальти такі періодичні видання, як "Вечірній Київ", "Зеркало недели", "Робітничка газета", "Цветоводство", "Квіти України". Увага преси до його особистості як селекціонера унікальних сортів *D. × cultorum* не зменшувалась і пізніше, у другій половині 90-х років, коли створені ним культивари стали загальновідомими і, здавалося, перестали сприйматися як сенсація (Ходжашвили О.В. Николай Петрович Яценко — мастер и георгины // Зеркало недели. — 1995. — № 48 (61). — С. 10–11; Хазан Л.П. Розмова з цікавою людиною: формула Блакитної жоржини // Робітничка газета. — 11 вересня. — 1997. — С. 4).

Завдяки увазі преси саме до цього аспекту наукової діяльності Миколи Петровича, він і дотепер сприймається дещо односторонньо — як відомий селекціонер *D. × cultorum*. Але насправді його наукові інтереси впродовж усього періоду творчого життя були досить багатограничними й у кожній справі він залишив помітний і досі затребуваний науковий здобуток. Для повного аналізу всіх результатів діяльності цього вченого рамки однієї статті є занадто вузькими. Кожен з аспектів його роботи — це окрема тема для узагальнень. Тому у цій публікації ми лише коротко зупинимось на найголовніших з отриманих ним результатів.

Наукова робота М.П. Яценка була пов'язана з вивченням біологічної продуктивності сортів *D. × cultorum* та видів і культиварів декоративних рослин родів *Iris L.* і *Gladiolus L.* при різних системах розмноження [14, 15, 17, 24, 25, 29, 33, 34], з дослідженням особливостей їхніх реакції на зміну зовнішніх факторів [16, 21], розробкою теоретичних питань інтродукції, селекції та збереження генофонду квітникових рослин [12, 30–32]. Вагомим є внесок М.П. Яценка в справу мобілізації генофонду квітnikово-декоративних рослин у ЦРБС, збагачення асортименту декоративних рослин для сфери озеленення, у формування колекцій низки культур у Ботанічному саду. Усіляко любляючи селекційну роботу, Микола Петрович не менших успіхів досягнув і як

інтродуктор та колекціонер, який першим дізнавався про новинки в цій галузі, особливо ретельно при цьому вивчаючи нові та традиційні методи інтродукції. Він активно ділився своїми знаннями та був ініціатором упровадження нових підходів у наукову діяльність відділу. Його інтродукційна робота була пов'язана не лише з *D. × cultorum*. У підпорядкуванні Миколи Петровича тривалий час перебували також гіацинти (*Hyacinthus L.*), лілії (*Lilium L.*), нарциси (*Narcissus L.*), тюльпани (*Tulipa L.*), флокси (*Phlox L.*), дрібноцибулинні квітникові рослини й малопоширені декоративні кореневищні багаторічники. Під його керівництвом колекційні фонди цих рослин, отримані ним у спадок від К.Д. Харченко, підтримувалися та збагачувалися, а пізніше — наприкінці 80-х він передав їх іншому науковцю, зосередивши увагу на вивченні півників садових (*Iris L.*), гладіолусів (*Gladiolus L.*), канни (*Canna L.*) й, звичайно, *D. × cultorum*. Основним результатом копіткої роботи з пошуку перспективних для інтродукції зразків, їх прогнозованої й первинної інтродукційної оцінки стали колекції, які відображали світове багатство кожної з культур. Яким значущим був внесок Миколи Петровича в цю справу можна зрозуміти з даних колективної роботи з підбивання підсумків інтродукції квітnikово-декоративних рослин у ЦРБС [29], ініціатором якої виступив М.П. Яценко. Найяскравіший приклад його заслуг — колекція роду *Iris*. Завдяки Миколі Петровичу вона збагатилася за десять років 318 новими зразками, що включали велику серію раніше відсутніх у колекційному фонді тетраплоїдних сортів селекції США та зовсім тоді невідомих вітчизняним квітникарям культиварів екзотичних для декоративного садівництва видів *I. spuria*, *I. sibirica L.*, *I. pseudacorus L.* Поряд із дослідженням фенології, різних аспектів біології та особливостей прояву господарсько-біологічних ознак в умовах Лісостепу України у видів та сортів інтродукованих рослин [3, 16, 21, 25, 29], М.П. Яценко, співпрацюючи зі співробітниками різних лабораторій ЦРБС, приді-

ляв значну увагу вивченню питань ембріології [8] та впливу екзогенних регуляторів росту й мутагенів на різні культури [1, 2, 9, 10, 15]. Нові види й культивари, виділені в результаті первинного інтродукційного випробування [15, 23], Микола Петрович активно впроваджував, прагнучи аби краса квітів була донесена до широкого загалу, стала доступною громадянам у найвіддаленіших куточках держави щоденно, а не тільки в дні відвідування ботанічного саду. Успіху цій справі значною мірою сприяв цінний чотирирічний досвід (1978–1982), набутий ним за час перебування на посаді заступника директора з наукової роботи Республіканського дослідно-показового господарства декоративних культур МЖКГ УРСР, яке було проміжною ланкою в системі впровадження квітникових рослин у зелене будівництво, насінництво та промислове квітництво. Повернувшись у ЦРБС, він, завдяки налагодженим особистим контактам із виробничниками з різних областей республіки, значною мірою посприяв установленню більш тісніших зв'язків між наукою та практичним квітництвом і, відповідно, ширшому впровадженню результатів наукової діяльності інтродукторів та селекціонерів. Низка наукових праць М.П. Яценка присвячена розробці актуальних практичних питань для галузі озеленення та насінництва. Серед них і ті, що пов'язані з розробкою методів підвищення продуктивності розмноження [25] і опрацюванням на прикладі *D. × cultorum* способів живцювання рослин на нових субстратах, з яких він, за результатами випробувань, обрав перліт [33], природний матеріал, отриманий унаслідок спінювання вулканічного скла. До цього часу саме цей легкий, екологічно чистий субстрат залишається незамінним при живцюванні багатьох декоративних культур.

Після ратифікації Україною в 1994 р. Конвенції про біологічне різноманіття, Микола Петрович із великим ентузіазмом долучився до справи збереження генофонду квітничково-декоративних рослин [12, 36].

Ці питання були близькі йому як людині, яка випереджала свій час. До початку 90-х років проблема збереження біорізноманіття не лежала в основі діяльності ботанічних садів, особливо там, де йшлося про культурні рослини. У центрі уваги було питання про відбір та впровадження найбільш перспективних сортів, решта ж уважалася вибракуваними згідно з діючими методиками. До інтродукційного експерименту залучалися інші, більш сучасні зразки. Але кожен селекціонер зберігав усі інтродуковані сорти, бо це був багатий генетичний матеріал для добору батьківських форм при створенні нових сортів. Також основною ознакою стратегії вітчизняних інтродукторів у той час була зосередженість лише на провідних квітникових рослинах, що й спричинило в подальшому значне відставання за таксономічним багатством рослин декоративного садівництва України від провідних країн світу. Микола Петрович уже в ті роки був прихильником багатого в таксономічному плані асортименту. Ним було створено велику колекцію (приблизно 300 видів та сортів) представників роду *Allium* L., які він пропонував використати в озелененні [22]. Проте оскільки культура вітчизняного садівництва не досягла того рівня, щоб зацікавити практиків, то його прагнення було незрозумілим навіть колегам. Усі дивувалися — кому вони потрібні ці декоративні цибулі! Ось жоржина — це так. І одного разу, попри його протести, це унікальне зібрання було просто переоране. Він досить часто з великим боєм згадував цей факт, проходячи мимо ділянки, на якій розміщувалася колись його колекція. Саме тому включення у порядок денний діяльності ботанічних садів питання про збереження генофонду він зустрів із великою радістю, оскільки високо цінував кожен вид і кожен сорт як неповторні творіння природи й людського розуму та рук.

Не можна не відмітити його європейський рівень культури в ставленні до квітникових рослин, розглядаючи створені ним сорти *Dahlia*. Багато з них належать до гру-

пи дрібноквіткових або мініатюрних. Користуючись своїм авторитетом, відомим ім'ям, він упроваджував їх у практику, виховуючи таким чином культуру садівництва в населення та прищеплюючи йому інший її рівень і цим сприяв частковій ліквідації однобічності в підходах до озеленення, які тоді полягали в наданні переваги тому, що "величеньке та яскраво-червоне" і в доборі рослин для зрізу, де великий розмір квітки був основним критерієм цінності. Цій же справі слугували й десятки випущених ним буклетів, численні статті в газетах та науково-популярних журналах, довідкова література [4], а також присвячена квітам його книжечка "Ніжні супутники" [18], яка викликала масове захоплення читачів і стала дефіцитом невдовзі після опублікування.

Життя М.П. Яценка було яскравим, наповненим вагомими здобутками та, на жаль, вельми коротким. Але ніщо з того, що заклав Микола Петрович, не загублено. Розроблені ним підходи до селекції *D. × cultorum* він пізніше апробував на *G. × hybridus*, обравши ці рослини предметом досліджень дисертаційної роботи тоді молодого науковця О.Д. Тимченко. Здійснивши оцінку перспектив гетерозисної селекції різних декоративних рослин [30], Микола Петрович, спільно з О.Д. Тимченко, на основі попереднього вивчення низки аспектів біології цвітіння та розмноження *G. × hybridus*, а також можливостей застосування інбридингу в його селекції [33–36], створили 11 сортів цієї провідної декоративної рослини. Сьогодні Ольга Дмитрівна, яка є єдиною безпосередньою ученицею Миколи Петровича, завдяки його чудовій школі, стала відомим в Україні провідним фахівцем з інтродукції та селекції цих рослин, продовжуючи його справу. Результати здійснених М.П. Яценком робіт із вивчення *D. × cultorum* також лягли в основу нової серії сучасних досліджень відділу квітково-декоративних рослин з інтродукції видів та сортів роду *Dahlia*, вивчення їхньої регенераційної здатності, здатності до ри-

зогенезу, продуктивності та інших біологічних особливостей [5–7], вони стали підставою для розробки теоретичних засад та напрямів формування колекційного фонду цієї культури [11].

Як науковець Микола Петрович був дуже вимогливим, навіть прискіпливим до себе й до інших. Довелося бути свідком того, як йому принесли рукопис статті, в якій він, пробігши її очима всього декілька секунд, одразу помітив значну кількість суттєвих і дрібних недоліків, а тоді сказав, що цього й слід було чекати, адже не може бути добрим те, що написано за один тиждень, і додав: "Я зі своїм досвідом витратив би на статтю такого обсягу місяць, а молодому науковцю потрібно було б попрацювати значно більше й наполегливіше, ніж мені". Це "витратив би місяць" надзвичайно здивувало! Хто в ЦРБС здатний був краще, ніж Микола Петрович, широко освічений із багатьох питань науковець, так легко, швидко й глибоко аналізувати матеріали доповідей та статей, знаходячи в них те, чого інші не помічали. Здавалося, що свої публікації він повинен був готувати "граючись". А з тих його слів стало зрозумілим, що його науковий рівень — це не тільки природна обдарованість, а й тривала, наполеглива, копітка праця серйозної, вдумливої людини.

Саме М.П. Яценко культивував дух вимогливості не тільки у відділі, а й у цілому в установі, що зазвичай не завжди й не всім подобалось, адже не вельми приємно, коли виявляють твої недоліки, критикують, навіть якщо це доброзичливо й конструктивно. Але без цієї його критики рух уперед, якщо й був би, то значно повільнішим. Теперішньому рівню наукових досліджень відділ квітково-декоративних рослин повинен завдячувати саме Миколі Петровичу, що завжди ставив високу планку в науковій роботі для себе й для інших і цим стимулював пошук нових ідей та бажання відповідати встановленому ним зразку.

Не все, що планував Микола Петрович, йому вдалося здійснити. Він увів в інтро-

дукцію терміни "інтродукційна сепарація", "біоморфологічний потенціал", розробив концепцію біоморфологічного потенціалу, але зміг свої ідеї лише закласти в тезисному вигляді [18, 32]. Ці питання повинні бути теоретичною частиною його докторської дисертації, яку він, через велику вимогливість до себе, не поспішав винести на суд спецради й не встиг закінчити, як і опублікувати зазначені ідеї в розгорнутому вигляді. Безперечно, він радів би, якби його молоді послідовники, які сьогодні працюють у відділі квітничково-декоративних рослин НБС НАН України, зрозуміли його задуми й спробували розвивати їх далі, реалізуючи у своїх докторських роботах.

До роковин смерті М.П. Яценка на шпальтах газети "Грани життя" (1999), цій видатній людині були присвячені такі рядки: "Як затухаюча свічка пам'яті, цвітуть у парках, на вулицях міст створені ним яскраво-червоні з багряними листами жоржини сорту 'Вічний вогонь'. У світовій практиці селекції квітів їм немає рівних... Микола Петрович був талановитим вченим-біологом, мудрою й тонкою людиною. І з дивною мужністю й достоїнством зустрів він послані долею останні випробування. Ось уже рік, як його немає з нами. Але пам'ять повертає нам його пісні, які він проникливо співав під гітару, його дотепний жарт, його недовірко-іронічний чи ніжно-смутий погляд...". До цих слів приєднається кожен, хто знав цю непересічну людину.

1. Антонюк Н.М., Яценко М.П. Вплив супермутагенів на життєздатність насіння деяких багаторічних квітничкових рослин // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — К.: Наук. думка, 1977. — Вип. 10. — С. 102–106.

2. Вехеда Б.М., Антонюк Н.М., Яценко Н.П. Особенности реакции книфофии на действие физических и химических мутагенов // Химический мутагенез и качество сельскохозяйственной продукции. — М.: Наука, 1983. — С. 208–211.

3. Декоративные растения открытого и закрытого грунта / Под ред. акад. А.М. Гродзинского. — К.: Наук. думка, 1985. — 288 с.

4. Довідник квітникаря-любителя / В.Ф. Горобець, О.Л. Рубцова, М.П. Яценко та ін. — К.: Урожай, 1994. — 366 с.

5. Дорошенко А.С. Науково-дослідна і практична робота з інтродукції видів і сортів роду *Dahlia Cav.* в Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України // Сучасні проблеми фізіології та інтродукції рослин: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 90-річчя від дня народження професора О.Ф. Михайлова. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. — С. 94–95.

6. Дорошенко А.С. Порівняльна характеристика біоморфологічних показників у генеративних особин різного віку сортів квітничково-декоративних рослин жоржини садової (*Dahlia × cultorum Thorsr. et. Reis.*) // Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Сер. Біологія. — Тернопіль: Видавничий відділ ТДПУ, 2006. — № 1(28). — С. 8–13.

7. Дорошенко А.С. Регенераційна здатність, здатність до ризогенезу та продуктивність розмноження живцями культиварів роду *Dahlia Cav.* у різні строки живцювання // Біол. вестн. Матеріали міжнарод. науч. конф. "Цветоводство без границ". — Харків: СПД ФО Тарасенко, 2006. — № 1(10). — С. 56–58.

8. Литвиненко Н.М., Шпилевой Б.Е., Яценко Н.П. Формирование зародышевого мешка у *Tulipa turkestanica* Reg. // Матеріали VII Всесоюз. симпозиума по ембріології рослин. — К.: Наук. думка, 1978. — Ч. 1. — С. 63–65.

9. Майко Т.К., Яценко М.П. Активність ауксинів та регенераційна здатність живців жоржин // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — К.: Наук. думка, 1975. — Вип. 7. — С. 140–145.

10. Майко Т.К., Яценко М.П. Вплив деяких ретардантів на коренебульбоутворення у жоржин // Там само. — 1978. — Вип. 12. — С. 88–92.

11. Музичук Г.М., Дорошенко А.С. Система якісно-кількісних параметрів мінімально-репрезентативного колекційного фонду роду *Dahlia Cav.* Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України // Інтродукція рослин. — 2006. — № 4. — С. 87–94.

12. Музичук Г.М., Яценко М.П. Деякі теоретико-прикладні аспекти збереження генофонду квітничково-декоративних рослин // Ботанические сады — центры сохранения биологического разнообразия мировой флоры. — Ялта: ДНБС УААН, 1995. — С. 152.

13. Уласенко Л.П., Яценко М.П. Вивчення сортів та гібридів жоржини в ЦРБС АН УРСР // Вісн. ЦРБС АН УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962. — № 4. — С. 35–42.

14. Яценко М.П. Самозапилення у жоржин // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — К.: Наук. думка, 1971. — Вип. 5. — С. 145–148.

15. Яценко М.П. Застосування деяких регуляторів росту з метою підвищення ефективності живцювання жоржин // Там само. — 1974. — Вип. 6. — С. 104–109.
16. Яценко М.П. Вплив тривалості освітлення на пагоноутворення, регенераційну здатність та бульбоутворення у жоржин // Там само. — К.: Наук. думка, 1976. — Вип. 8. — С. 107–113.
17. Яценко М.П. Інтенсивність початкового коренебульбоутворення у різних сортів жоржин // Там само. — 1978. — Вип. 12. — С. 76–78.
18. Яценко М.П. Ніжні супутники. — К.: Реклама, 1978. — 144 с.
19. Яценко М.П., Горобець В.Ф., Музичук Г.М. та ін. Підсумки інтродукції квітничково-декоративних рослин в Центральний ботанічний сад АН України // Інтродукція і акліматизація рослин. — 1995. — Вип. 25. — С. 67–72.
20. Яценко М.П., Тимченко О.Д. Деякі проблеми збереження генофонду косариків // Охорона генофонду рослин в Україні: Тези доп. наук. конф. — Донецьк: Донец. ботан. сад, 1994. — С. 196–197.
21. Яценко М.П., Уласенко Л.П. Інтенсивність вегетативного розмноження тюльпанів при різній глибині висаджування цибулин // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — 1977. — Вип. 10. — С. 76–79.
22. Яценко Н.П. Декоративные луки и применение их в зеленом строительстве // Обмен опытом по зеленому строительству УССР. — К.: Урожай, 1965. — Вып. 4. — С. 24–27.
23. Яценко Н.П. Сорта георгин для массового размножения // Обмен опытом по зеленому строительству УССР. — К.: Урожай, 1968. — Вып. 5. — С. 37–43.
24. Яценко Н.П. Особенности семенного и вегетативного размножения георгин в связи с их культурой в условиях Лесостепи Украины: Автореф. дис. ... канд. биол. наук: 03.00.05 / Центральный республиканский ботанический сад АН УРСР. — К., 1970. — 24 с.
25. Яценко Н.П. Методы ускоренной репродукции георгин // Обмен опытом по зеленому строительству УССР. — К.: Урожай, 1971. — Вып. 7. — С. 22–27, 164–193.
26. Яценко Н.П. Черенкование георгин в перлите // Там же. — К.: Урожай, 1973. — С. 199–202.
27. Яценко Н.П. Изучение некоторых особенностей фенотипической изменчивости при самоопылении георгин // Интродукция и зеленое строительство: Материалы Юбилейной сессии ботанических садов Украины и Молдавии, (Киев, 12–13 декабря 1972 г.). — К.: Наук. думка, 1973. — С. 76–81.
28. Яценко Н.П. Георгины для озеленения // Обмен опытом по зеленому строительству. — К.: Урожай, 1975. — С. 57–66.
29. Яценко Н.П. Семенная продуктивность ирисов при различных способах опыления // Бюл. ГБС. — 1977. — Вып. 105. — С. 86–89.
30. Яценко Н.П. Перспективы гетерозисной селекции многолетних цветочных растений // V съезд генетиков и селекционеров Украины: Тез. докл. Ч. 2. Генетика гетерозиса растений и экспериментальный мутагенез. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 61–62.
31. Яценко Н.П. Биоморфологический потенциал и селекционно-генетическое улучшение георгин // V съезд Всесоюз. о-ва генетиков и селекционеров имени Н. И. Вавилова (Москва, 24–28 ноября 1987 г.): Тез. докл. Т. 4. Генетика и селекция растений, Ч. 4. — М.: Науч. центр биол. исслед., 1987. — 340 с.
32. Яценко Н.П. Биоморфологический потенциал и некоторые селекционно-генетические аспекты интродукции // Анализ и прогнозирование результатов интродукции декоративных и лекарственных растений мировой флоры в ботанические сады: Материалы 2-й междунар. конф. (Минск, 26–28 августа 1996 г.). — Минск: Тэхналогія, 1996. — С. 83.
33. Яценко Н.П., Тимченко О.Д. Особенности плодоношения и семенная продуктивность некоторых представителей семейства Iridaceae Juss. // Репродуктивная биология интродуцированных растений: Тез. докл. IX Всесоюз. совещания по семеноведению интродуцентов. — Умань: ВНИИ ГИНТОКС, 1991. — С. 243.
34. Яценко Н.П., Тимченко О.Д. Эффективность различных способов опыления у садовых форм гладиолусов // Интродукция и акклиматизация растений. — К.: Наук. думка, 1991. — Вып. 15. — С. 59–62.
35. Яценко Н.П., Тимченко О.Д. Инбридинг в селекции гладиолусов // VI съезд Укр. о-ва генетиков и селекционеров им. Н.И. Вавилова: Тез. докл. — Полтава, 1992. — Т. 3. — С. 114–115.
36. Яценко Н.П., Тимченко О.Д. Перспективы использования инбридинга в селекции гладиолусов // Цветоводство сегодня и завтра: Тез. докл. III Междунар. конф. — М.: Компания АЛЕС, 1998. — С. 313–315.

Рекомендував до друку
П.А. Мороз

Г.М. Музычук¹, А.С. Дорошенко²

¹ Институт ботаники им. Н.Г. Холодного
НАН Украины,
Украина, г. Киев

² Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Н.П. ЯЩЕНКО,
ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО
ЦВЕТОВОДСТВА И ФОРМИРОВАНИИ
НАПРАВЛЕНИЙ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПО ИНТРОДУКЦИИ И СЕЛЕКЦИИ
ЦВЕТОЧНО-ДЕКОРАТИВНЫХ РАСТЕНИЙ
В УКРАИНЕ

Проанализированы результаты научной деятельности кандидата биологических наук, одного из выдающихся украинских ученых в области интродукции и селекции цветочных растений Николая Петровича Ященко. Дана оценка его основным научным работам, определена их значимость для развития отечественного цветоводства современных и будущих исследований.

G.M. Muzychuk¹, A.S. Doroshenko²

¹ M.G. Kholodny Institute of Botany,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

² M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

SCIENTIFIC ACTIVITY OF M.P. YASHCHENKO,
HIS ROLE IN THE DEVELOPMENT
OF UKRAINIAN FLORICULTURE AND IN FORM
OF THE DIRECTION OF RESEARCH
IN THE SPHERE OF INTRODUCTION
AND SELECTION OF PLANT
FOR FLORICULTURE IN UKRAINE

The analysis on the results of scientific activity, on the background of bright creative biography, of candidate of biological science, one of the famous Ukrainian scientist in the field of introduction and selection of plants for floriculture — Mykola Petrovych Yashchenko have been given as well as the estimation of the main his scientific works and definition of their importance for contemporary and future research.